APOTHEKEN GRENDEL

GOUDA

DR. E. GRENDEL
T. R. FREDERIKZE-PLOEGH
APOTHEKERS

LANGE TIENDEWEG 9 / EMMASTRAAT 29

RAADGEVINGEN

AAN MIJNE

MEDEBURGERS,

BIJ HET NADEREN DER

CHOLERA.

DOOR

B. F. SUERMAN,

HOOGLEERAAR TE UTRECHT.

VIERDE DRUK.

TE UTRECHT,
BIJ JOHANNES ALTHEER,
1832.

De betrekking, waarin ik tot een aanzienlijk gedeelte der ingezetenen van deze stad en provincie geplaatst ben, heeft aanleiding gegeven, dat ik van vele zijden om raad gevraagd word, nu de Cholera ook tot Oud Nederlands grondgebied is doorgedrongen. Zeer gaarne heb ik iedereen medegedeeld, wat men, naar mijne meening, te verrigten en na te laten hebbe, om tegen de ziekte, zoo verre menschelijk pogen zulks vermag, zich te beveiligen door middelen van voorbehoeding. Ook, wat ieder hoofd eens huisgezins behoort te doen, in het oogenblik zelf, waarin hij, of een der zijnen mogt worden aangetast, inzonderheid wanneer hij, op het land wonende, niet onmiddelijk doelmatige geneeskundige hulp zal kunnen verkrijgen. De meesten mijner medeburgers waren voorzien van geneeskundige voorschriften, uit dagbladen en tijd-

schriften ontleend, en verkeerden in het denkbeeld, nu, zelfs zonder een doelmatiger levensbestuur, gerust den vijand te kunnen afwachten. Sommigen dezer voorschriften evenwel hield ik voor gevaarlijk; velen voor hoogst moeijelijk, zoo niet onmogelijk aan te wenden. Anderen mijner medeingezetenen dreven de zorg voor voeding en kleeding nu reeds zóó verre, dat zij de vatbaarheid, om door de ziekte aangetast te worden, althans niet verminderden, veeleer vermeerderden. Het was niet altijd gemakkelijk, de ware gronden, waarop voorbehoeding berust, overtuigend te ontwikkelen. Mijne raadgevingen werden ook aan anderen medegedeeld en kwamen menigmaal zoodanig veranderd tot mij terug, dat ik dezelven niet meer voor de mijnen mogt houden. Een en ander heeft mij doen besluiten, door dit geschrift, mijne raadgevingen te herhalen en aan allen te geven, die in dezelve belang mogten stellen.

Ik behoef hier niet bij te voegen, dat men niets wetenschappelijks te verwachten hebbe. Dan voorzeker zoude ik mijn doel niet bereiken. Het zijn de raadgevingen van een' arts aan zijne vrienden. Misschien had ik dezelve korter kunnen geven. Men zou mij wel verstaan hebben, wanneer ik met weinige woorden gezegd had: vrees de ziekte niet! — leef voorzigtig! — gebruik gepast voedsel, maar matig! — kleed u warm! Maar ik wilde overtuigen, duidelijk zijn, voor de zaak belang inboezemen, waar die ontbreken mogt; en zoo zijn dan de volgende punten uit mijne pen gevloeid,

al-

alleen met het doel, om nuttig te zijn bij de volksramp, die ons dreigt.

1.

Vrees de ziekte niet! Wanneer deze weinige woorden algemeenen en krachtigen invloed hadden, dan voorzeker zou deze volksramp veel minder noodlottig zijn. De Cholera behoort tot die ziekten, bij welke angst en vrees vruchtbare aanleiding geven tot ontwikkeling. De eenstemmige getuigenis van allen, die dezelve hebben waargenomen, bevestigt deze stelling. Het is hier de plaats niet, om over de wijze, waarop de ziekte zich onder het volk verspreidt, te spreken; maar niemand twijfelt er aan, of angst en vrees spelen gewigtige rollen bij die verspreiding. De vreesachtige nam altijd zorgvuldig die voorbehoedmiddelen, welke hem als doelmatig waren aanbevolen, en evenwel, de ondervinding heeft het geleerd, was hij dikwerf het eerste slagtoffer. En zijn de kalmte en moed, waarmede de arts de woningen der ellende bezoekt, voor hem niet de beste voorzorgen?

Maar die raad: vrees de ziekte niet! kan slechts geringen invloed uitoefenen, wanneer hij niet op goeden grond berust. Onderzoeken wij daarom, of er niet zoodanig een bestaat, die ons overtuigt, dat wij inderdaad deze ziekte niet zoo zeer behoeven te vreezen. De Cholera, als volksramp beschouwd, is, ik erken het met huivering, zeer te duchten, want vreesselijk kan zij woeden in de

verblijven der behoeftigen. Daarom zegent elk goed burger de pogingen, door de hooge Lands-regering in het werk gesteld, om deze ramp voor te komen, althans te matigen. Maar is die ziekte wel zóó te vreezen voor elk mensch in het bijzonder? voor den beschaafden vooral, die in staat is, gronden van geruststelling aan te nemen en voorbehoedmiddelen aan te wenden, om dezelve van zich af te weren en hare kracht te verminderen? Het volk in het algemeen kan dit niet. Velen vreezen en zien angstig de toekomst te gemoet, omdat zij de ziekte niet kennen, omdat zij de gronden niet vernemen, welke geruststelling geven, omdat zij die redeneringen, wanneer zij al tot hen doordringen, niet gelooven. Velen stoten de weldoende hand, die hulp aanbrengt, met wrevel terug, ja beledigen in euvelmoed den redder. Eindelijk, aan de behoeftigen ontbreken de middelen tot voorbehoeding. Hunne levensaard, gewoonten, voeding, verblijven, inzonderheid hunne armoede leveren zwarigheden op, voor menschelijke pogingen dikwerf onoverkomelijk.

Wanneer het mogelijk en gepast was, in plaats van lijsten, waarop alléén het aantal van zieken, herstelden en overledenen staat aangeteekend, uitvoeriger berigten te geven van die ongelukkigen, welke bezweken zijn, dan zoude men daaruit zien, dat eene zeer groote meerderheid dier slagtoffers behoort tot dien stand, bij welken geene redeneergronden gelden, of die zich niet heeft kunnen in acht nemen; zeer weinigen daarentegen tot hen, die

die met geestkracht zich hadden gewapend of op doelmatige wijze zich voorbehoed. Men zou vinden, dat van dezen de Cholera niet meerdere menschen ten grave brengt, dan menige andere ziekte, welke in ons Vaderland meermalen wordt waargenomen; terwijl er velen herstellen, die tijdig bevoegde geneeskundige hulp hebben ingeroepen.

Beschouwen wij den naderenden vijand van deze zijde, dan kunnen wij immers, wel gewapend zijnde, hopen van hem bevrijd te zullen blijven, of in zulk een' graad slechts te worden aangetast, dat wij redding mogen verwachten! Ik geloof, dat, op dezen grond, de raad: vrees niet! ingang vinden zal bij het verlicht gedeelte van een volk, dat eenen nog veel krachtiger' steun vindt in zijne beginselen; van een volk, dat, naar der vaderen wijze, gewoon is, in de oogenblikken des gevaars, het oog te vestigen op hooger Bestuur, en, zonder kleinmoedig en lijdend wonderdadige hulp af te wachten, met echt godsdienstig vertrouwen, menschelijke krachten aanwendt tot hulp en redding.

2.

Leef voorzigtig! Deze raad, altijd gewigtig, is nu belangrijker dan ooit. Het is niet alleen de vrees voor de ziekte, welke men overwinnen moet, maar elke aandoening, het gemoed te sterk schokkende, treurige vooral. Afmattende arbeid van de

ziel,

ziel, inzonderheid gedurende den nacht, is ten hoogste nadeelig en overspant het zenuwstelsel, waarop de Cholera zoo niet het eerste, althans zeer hevig werkt. Een rustige en verkwikkende slaap daarentegen herstelt de uitgeputte krachten en bereidt ons voor tot het werk en het leed van den volgenden dag. Ook te sterke ligchaamsarbeid en beweging, vooral in de brandende zonnehitte, is, uit hetzelfde gezigtspunt, als schadelijk te beschouwen. De huid wordt te veel geopend, de uitwaseming ligtelijk onderdrukt, de leefkracht verspild. Matige oefening van ligchaam en van ziel, zachte beweging in de vrije lucht is voortreffelijk en verre aan te bevelen boven vadsige rust. Dat geene te groote veranderingen in de levenswijze mogen worden gemaakt, inzonderheid wanneer deze eenigzins doelmatig is, behoeft geen betoog. Deze te sterke verandering beweegt en schokt het gestel te veel.

Niets evenwel zal nadeeliger werken, dan eene ongebondene levenswijze, van welken aard ook. Allen, die de ziekte behandeld hebben, bevestigen dit eenparig. Elke buitensporigheid brengt bij den mensch of het gemoed, of het ligchaam, of beiden te gelijk in eene onmatige en uitputtende werkzaamheid. Terwijl dezelve alzoo het ligchaam schokt, de ziel verlaagt, den mensch verdierlijkt, tast zij het beginsel des levens in deszelfs innigste betrekking geweldig aan en verhoogt de vatbaarheid voor de ziekte op velerlei wijze. Geestkracht en ligchaams sterkte gaan ter zelfde

tijd

tijd verloren. Wat zal tegenstand bieden, wanneer de vijand komt!

3.

Gebruik verwarmende spijze en drank, maar matig! Laat mij, ten einde wel verstaan te worden, eens aangeven, hoe men zich, in dit opzigt, den geheelen dag door, behoort te gedragen, wanneer de ziekte tot dit gewest is doorgedrongen. Ik zal dit naauwkeurig bepalen; want eene optelling van hetgeen in het algemeen nuttig en schadelijk is, geldt niet van de omstandigheid, waarin wij kunnen geraken en waarover wij nu handelen.

Men mag des morgens het huis niet verlaten, zonder eenig voedsel gebruikt te hebben, al ware het een eenvoudig stuk brood, liefst met eenigen warmen drank. Die, door zijn bedrijf, genoodzaakt wordt, vroeg in de lucht zich te begeven, moet reeds eenigen tijd het bed verlaten hebben, ten einde de huiduitwaseming door de koele morgenlucht niet te onderdrukken. Later in den morgen is het goed, op nieuw een stuk brood en daarbij een weinig, liefst madera, wijn, of, voor die het gewoon zijn, eene kleine hoeveelheid geestrijken drank, met eenig niet verhittend maagbitter te nemen. Tegen onmatig gebruik hiervan kan niet te veel gewaarschuwd worden. De maaltijd moet bestaan uit vaste spijzen. Wortelen, jonge

erw-

erwten en boonen, rijst, gort, aardappelen, rundvleesch, ook kalfs of ander wit vleesch, zijn het die ik bedoel Het matig gebruik van specerijen is voordeelig. Of zuivere roode wijn, of wijn met eenvoudig, geen mineraal, water, of belegen, door hop bitter gemaakt, bier worde daarbij met mate gedronken. Op de zuiverheid van het drinkwater moet zeer gelet worden. Eenige verwarmende thee in den namiddag is zeer aan te bevelen. De avondmaaltijd zij eenvoudig, liefst uit goed brood, wijn, bitter bier, of eenigen verwarmenden drank toebereid; alzoo, thee, koffij, melk met anijs of eenig geurig kruid kunnen daartoe dienen.

Uit deze opgave blijkt het, wat minder goed, wat af te keuren zij. Al wat verkoelt en loslijvigheid geeft, derhalve raauwe vruchten, ook salade, zijn nadeelig; maar het matig gebruik er van, de scherpte der vruchten, waar dit kan, door suiker benomen zijnde (meloenen en versche komkommers evenwel uitgezonderd), is niet af te keuren zoo lang de Cholera niet aanwezig is, noch eene heerschende ziektegesteldheid, vaak derzelver voorlooper, zulks verbiedt. Dit geldt ook van varkensvleesch, van gerookt vleesch, haring, alsmede van de verschillende soorten van bladgroenten, van kool, snijboonen en gestoofde vruchten, die men door bijvoeging van aardappelen, wanneer deze rijp zullen geworden zijn, verbeteren kan. Gekarnde melk, als avondspijs onder de onzen in gebruik, met veel rijst of gepelde garst toebereid,

mag

mag ook tot aan het doordringen der ziekte genomen worden. Ook kan, vóór dien tijd, visch, met gepaste toespijs, den maaltijd wel alleen uitmaken, daarna echter volstrekt niet. Met belangstellend genoegen heb ik derhalve gezien, dat het hooge geestelijk Bestuur bij de Roomsch-Katholieken hiervan, gedurende zulk een' ongelukkigen tijd, vrijstelling heeft verleend, hetwelk voorzeker niet alleen geldt voor het gebruik van visch, maar ook, op de vastendagen, voor de onthouding van spijs tot op den middag.

Ik meen nu voldoende de voornaamste punten te hebben aangegeven, waarnaar men de onbeantwoorde zal kunnen regelen. De raad: matig te zijn en langzaam te eten, is, ofschoon te zeldzaam nagekomen, echter zoo algemeen bekend, dat ik deswege niets meer behoef te doen, dan te herinneren aan deszelfs grooten invloed op de bewaring van gezondheid en leven.

4.

Kleed u warm! Het zal niet noodzakelijk zijn bij deze raadgeving vele woorden tot uitlegging te voegen; misschien waren meerderen tot aandrang noodig. Door warme kleeding moet men geene zware kleedingstukken verstaan, die veeleer nadeelig zijn, omdat zij de uitwaseming ontijdig opwekken, maar de zoodanigen, die, onmiddelijk op de huid gelegd, aldaar eene zachte wrijving en dus werk-

zaam-

zaamheid onderhouden, terwijl zij daarenboven op zich zelve onwerkzame warmtegeleiders zijn. Deze eigenschappen vinden wij in de wollen en flanellen kleederen, en daarom zijn deze, uitsluitend, aanbevelingwaardig. Kleedingstukken, hieruit vervaardigd, behooren dikwijls verwissseld, gewasschen, en daarna wel gedroogd te worden.

Er zijn menschen, vooral onder de meer teedere vrouwen, welke deze kleeding, als te prikkelend, onmiddelijk op de huid inderdaad niet kunnen verdragen. Meerderen nog gelooven zulks, zonder het eenigen tijd beproefd te hebben. Aan de eersten rade ik, eene kleeding van neteldoek op de huid en die van flanel of wol over deze te dragen; aan de laatsten: dat zij het met geduld beproeven. Zij zullen ondervinden, dat ook hierin de kracht der gewoonte die der natuur overwint.

Één kleedingstuk verdient nu in het bijzonder zoo zeer onze aandacht, dat elk hoofd eens huisgezins behoorde te zorgen, dat zijne betrekkingen er van voorzien waren, te weten een lijfgordel van flanel. Deze moet zeer breed om den buik op de huid worden gedragen en naauwkeurig aangesloten. Soortgelijk kleedingstuk was voorheen onder de onzen algemeen in gebruik, maar is sedert bij den man door den vlaggedoek vervangen. De ondervinding had deszelfs nuttige uitwerking zoo zeer bewezen dat men er den naam van „ gezondheid" aan gegeven had. Ik stel dit belangrijk stuk als voorbehoeding tegen de Cholera verre boven somwijlen schadelijke maagpleisters. Maar op het

ge-

gebruik van dezen zullen wij nader terug komen.

5.

Men zoude meenen, dat ik de levenswijze mijner landgenooten niet kende, wanneer ik hierbij nog den raad voegde: wees zindelijk! Inderdaad men behoeft slechts de woning van een eenigzins beschaafd huisgezin binnen te treden, om zich van deze, ik zoude bijna zeggen, volksdeugd te overtuigen. Ja men komt dikwerf tot den wensch, dat er minder water tot reiniging van het huis mogt verbruikt worden, om hetzelve drooger te doen zijn. Bij het naderen der Cholera zal men deze loffelijke gewoonte vooral ook tot het ligchaam behooren uit te strekken en wél doen, met inachtneming van de noodige voorzorgen tegen verkoeling, door wasschingen, warme voetbaden, ja zelfs door geheele baden de natuurlijke uitwaseming der huid matig te bevorderen. Deze zoo gewigtige verrigting in den mensch wél te onderhouden, zal altijd de doelmatigste voorbehoeding blijven, waaraan zindelijkheid, kleeding en voeding, elk op eigene, maar elk toch op belangrijke wijze dienstbaar zullen zijn.

Niet minder gewigtig zal het wezen, de woningen rein te houden door het doorlaten van versche lucht. Nadeelige uitwasemingen worden daardoor niet verborgen of in schijn verbeterd, zoo als door

som-

sommige hoog geroemde welriekende berookingen, maar weggevoerd. Kunstmatige zuiveringen, in onzen leeftijd op eenen voortreffelijken voet gebragt, kunnen eerst dan te pas komen, wanneer de Cholera werkelijk ware doorgedrongen. Eene zaak verdient hierbij nog vermelding. Elk stads- of dorpsbestuur zal wel zorg dragen voor de zindelijkheid op openbare wegen, straten en grachten, maar, hoe waakzaam die zorg ook zij, zij zal niet tot alle hoeken eener stad of gemeente kunnen doordringen. Daarom is het de pligt van elken goeden burger en menschenvriend, wien het algemeen en bijzonder belang ter harte gaat, ook op die zindelijkheid des volks acht te geven. Wanneer in dit opzigt de pogingen der Regering door die der Burgerij worden ondersteund, dan voorzeker zal in ons Vaderland en in dit Gewest eene gewigtige oorzaak worden voorgekomen, die elders de ontwikkeling der ziekte ontzettend heeft bevorderd.

6.

Zal men bij deze voorbehoedmiddelen nog anderen voegen, bepaaldelijk door geneesmiddelen, hetzij inwendig, hetzij uitwendig, aan te wenden? Geneesmiddelen ontijdig gebruikt zijn altijd nadeelig. Zij veranderen iets in den mensch, en wat moet er veranderd worden wanneer hij eene goede gezondheid geniet? Zij verstooren, inwendig aangebragt, de verrigting van de maag; uitwendig, die

die van de huid, zoo noodzakelijk voor leven en gezondheid. Eindelijk zij verstompen zelve in den mensch de vatbaarheid, waarvan zij kracht ontleenen en worden dus werkeloos, wanneer ziekte aanwezig is en zij eerst noodzakelijk zijn geworden.

Uit deze drievoudige reden blijkt het derhalve, dat het gebruik van eigenlijke geneesmiddelen, terwijl iemand nog volkomen gezond is, hoogst ondoelmatig zij. Kalmte, voorzigtigheid, welgekozene voeding en kleeding, zullen die gezondheid voldoende bewaren. Niet geheel zonder doel zal het evenwel zijn op twee ongesteldheden acht te geven, welke bij de onzen zeer algemeen heerschen en velen niet volkomen gezond doen zijn, voorbeschiktheid tot de Cholera zouden kunnen geven en alzoo eenige voorbehoeding vorderen: ik bedoel zwakte der verteringswerktuigen en belette huiduitwaseming. Onkostbare geneesmiddelen kunnen het een en het ander verbeteren. Voor het eerste is alsem-wijn, voor het laatste kamille-thee uitmuntend geschikt.

Is men in het geval, van den bitteren wijn gebruik te moeten maken, dan is de navolgende bereiding doelmatig. Men neme een once alsemknoppen (geneeskundig gewigt), giete op dezelve, in eene wijdmondsflesch gedaan, eene flesch zuiveren witten wijn. Men late dit twee of drie dagen koud trekken en wringe den wijn door een' zindelijken doek. Twee of drie maal daags hiervan twee lepels genomen, levert dit een huismiddel op, zoo voortreffelijk als eenvoudig.

Wat

Wat de kamille-thee aangaat, uit de gewone, of voor die den drank geuriger en dus meer verhittend noodig hebben, uit de roomsche bereid, herstelt deze, bij het naar bed-gaan warm genomen, de gestoorde werking van de huid, gedurende den nacht, in de warmte van het bed.

Wat het aanwenden van uitwendige geneesmiddelen betreft, deze zullen door de uitwasemingen, de warme voetbaden, vooral door den flanellen gordel, in de meeste gevallen onnoodig worden gemaakt. Deze laatste, de flanellen gordel, van tijd tot tijd verschoond, verdient meerdere aanbeveling dan de maagpleister door den Vorst Lobkowitz aangeprezen, in vele dagbladen en tijdschriften, ook in ons Vaderland medegedeeld, evenwel niet geheel op dezelfde wijze beschreven, gelijk men zien kan uit eene vergelijking van deze tijdschriften onderling, ook met de „ schets en behandeling van den Oosterschen Braakloop, medegedeeld door van Hübenthal en uit het Hoogduitsch vertaald door van Wageninge." De vrij algemeene bereiding van deze dus genaamde pleister van voorzorg, is de volgende: „ op een stuk schapenleder, in den vorm van een hart, met eene breede grondvlakte gesneden, strooije men fijngestampte Burgundische harst zeer dun, en make hiervan met een warm ijzer eene pleister, geschikt om in de maagstreek geplaatst te worden." Ik heb deze pleister van voorzorg minder aanbevelingwaardig genoemd. Billijk vraagt men waarom? Slechts weinigen zullen dezelve goed verdragen. Er zal zóó veel prik-

ke-

keling op de huid, roosachtige ontsteking, dikwerf ondragelijke jeukte ontstaan, dat men de pleister welhaast zal moeten afnemen. Intusschen is deze een zeer verwarmend kleedingstuk geworden, hetwelk af te laten nadeelig is. Het voorstel van anderen, om eene zachtere, uit wit was, geelen harst en olijfolie zamengestelde pleister, of om eene specerijachtige aan te wenden, verdiende alzoo de voorkeur, indien men niet te vreezen had, dat men ook hieraan, zooals aan elk geneesmiddel, zal gewennen.

7.

Zal men bij het naderen der Cholera van woonplaats veranderen? Deze teedere vraag is mij dikwerf voorgesteld. Zij is tweevoudig. Zal men, op het land wonende, naar eene stad zich begeven? Zal men de stad en de provincie verlaten? In de stad kan de Cholera reeds zijn en het land nog bevrijd blijven. Hier beslisse alleen het verkrijgen van geneeskundige hulp. Heeft men op het land een' geneesheer, het vertrouwen waardig, (en wij kunnen ons dienaangaande in zoo vele gemeenten onzer Provincie verheugen); woont die arts niet te ver van de woning af; wel nu, men blijve. In tegengesteld geval keere men naar de stad.

Zal men de stad en provincie verlaten? Die vreest, vlugt; maar de vlugt zelve vermeerdert de vrees. Wie staat borg, dat de Cholera niet volgen zal? Is dit zelfs niet waarschijnlijk? Wat moet

dan het uitzigt zijn, wanneer die vermeerderde vrees de vatbaarheid verhoogd heeft; wanneer de moeijelijkheid, aan een verblijf onder vreemden verbonden, nieuw bezwaar oplevert; wanneer eindelijk het denkbeeld, dat een vreemd geneesheer met het gestel minder bekend is, het gemoed vervult? Dat uitzigt zal donker worden bij sterker vrees, nieuw bezwaar en ternedergeslagen gemoed.

8.

Wij komen nu tot de beschouwing van hetgeen iemand, in eene stad wonende, behoort te verrigten, wanneer hij door de ziekte wordt aangetast. Mijn raad is hoogst eenvoudig: hij moet ten spoedigste om den geneesheer zenden. Waartoe te wachten in omstandigheden als deze? Terwijl, in gewone gevallen, dat zenden dikwerf zonder gevaar uitstel lijden kan, zoo is het dringend noodzakelijk bij eene ziekte, die den mensch meestal verrast, waarvan men de voorloopers wel eens voorbijziet, die, eenmaal ontwikkeld, snel is in haren loop en, verzuimd zijnde, vreesselijk in hare uitwerkselen en gevolgen. De artsen zullen voorzeker zorg dragen, spoedig de gevraagde hulp te verleenen: waarom zou de lijder, daar het zijn leven geldt, zorgeloozer zijn?

Intusschen verloopt er eenige tijd, eer de geneesheer komen kan, en belangrijk is het te weten, wat er intusschen behoort gedaan te worden. De kran-

kranke moet ten eerste zijn gewoon bedrijf staken, ontkleed en in een warm bed gebragt worden. Men plaatse zorgvuldig toegemaakte kruiken of tinnen flesschen, met warm water gevuld, aan zijne voeten. Men verzachte vervolgens de verschijnselen, welke het meest hinderlijk zijn. Braakt hij sterk, en is hij daarbij niet verhit, men geve hem een suikerlepel magnesia met even zoo veel zoogenaamd *eau des carmes* en witte suiker in een' lepel zuiver water gemengd, hetwelk men na eenigen tijd herhalen kan. Is hij, wat echter zeldzaam wezen zal, verhit, maar zonder koliekpijn, dan zal een suikerlepel bruispoeder, met even zooveel suiker en een lepel water, onder het opbruisen genomen, zeer goede dienst bewijzen. Is er hevig krimpende pijn in den buik aanwezig, dan geve men een kopje warme zoete melk met suiker, des noodig herhaald. Men legge daarbij onmiddelijk warme flanellen doeken op den buik en late ondertusschen eene pap bereiden uit gort of meel, die in een' dunnen doek over den geheelen buik gelegd moet worden. Doorloop vereischt niet zoo spoedig werkzame voorzorgen; in allen geval zal een kop warm rijstwater voldoen. Is de lijder zeer koud en als verstijfd, dan plaatse men heete kruiken of steenen, daartoe bijzonder vervaardigd, zorgvuldig in flanellen doeken gewikkeld, aan de dijen, op den buik en aan de zijden des ligchaams. In plaats van deze steenen of kruiken kan men grootere of kleinere zakken met warm zand, assche of zemelen aanwenden, welke mij verkiesl̨ijker voorkomen, dan kruiken, in wel-

 ken

ken vorm ook gebragt, omdat, bij moeijelijke gevallen, de omstanders zelden bedaardheid genoeg bezitten, op alles te letten, en alzoo het niet goed toesluiten van de waterkruik en het gevaarlijk branden van den lijder te vreezen is. Een kop warme vlier- en kamille-thee, elk kwartieruur genomen, zal eene zeer heilzame uitwaseming voorbereiden. Bij flaauwten, waarbij de zieke tevens zeer ingevallen en bleek is, zal men beproeven eenige Hofmansdroppels in te geven. Men zal dit vocht, of azijn, of vluggen geest van ammoniak onder den neus houden, en terstond scherpe wrijvingen met warme grove doeken en borstels onder de voeten, en met warme flanellen doeken, in brandewijn gedoopt, aan het geheele ligchaam, aan de dijen en armen inzonderheid, in het werk stellen. Dit alles moet onder warme dekens geschieden.

Meerdere hulp moet men van den arts verwachten, die intusschen zal gekomen zijn en ook bepalen zal, of het ziektegeval inderdaad tot de Cholera, of misschien tot derzelver voorloopers behoort. Voor den stadbewoner is alzoo de verdere beschrijving, zoowel van de herkenning der ziekte, als van derzelver behandeling, niet noodzakelijk. Voor hem, die op het land zijn verblijf heeft, moet die ontwikkeling uitvoeriger zijn.

9.

Wat zal men doen, wanneer iemand, op het land wonende, door de ziekte wordt aangevallen en hij niet dadelijk geneeskundige hulp kan bekomen? Deze vraag is zoo belangrijk, als moeijelijk te beantwoorden. Ik ken de bezwaren wel, die er in gelegen zijn, de geneeskundige behandeling eener ziekte aan onkundigen aan te bevelen, maar ik meen toch verpligt te zijn, mijne raadgevingen uit te strekken tot omstandigheden, waarin zij, die het land bewonen, telkens kunnen vervallen. Er zal menigwerf een geruime tijd verloopen, eer geneeskundige hulp opdagen kan, zoo wegens den afstand, waarop de kunstoefenaar woont, als de drukte, waarin hij zich bevindt. In dit geval is het voorzeker zeer nadeelig of niets, of te veel, of iets verkeerds te doen. De ziekte vordert hulp. Die hulp behoeft, zoekt ze, en, blijft deze uit, dan vermeerdert de angst het gevaar. Die verkeerde hulp aanbrengt, of te veel doet, geeft eenen anderen gang aan de ziekte, dan overeenstemt met derzelver aard en de kunst weder goed maken kan. Het is om deze redenen, dat ik eene behandeling van de ziekte, eer de gevraagde hulp opdaagt, voorstellen zal. Die hier meer zoeken wil, dan de allereerste behandeling, of meenen mogt, daardoor den bijstand des geneesheers te kunnen ontberen, zal zich bedrogen vinden.

Men

Men moet zich eerst overtuigen, dat het de Cholera is, die men voor zich heeft. Deze zal over het algemeen op tweederlei wijze zich aankondigen. Dezelve vertoont in het begin allerlei verschijnselen, welke grootendeels haren oorsprong hebben in den onderbuik. Verloren eetlust, dorst, zwaarte en branding in de maag en den bovenbuik, rommelingen, opzetting van winden, krimpingen, koliekpijnen, misselijkheid, neiging tot stoelgangen, persingen, ontlastingen van eene dunne bruinachtige, soms witte stof, brakingen, eerst van gewone slijmachtige, naderhand van eene vreemde stof, zijn de voornaamste; de tong is veeltijds wit beslagen, de pols snel. De lijder gevoelt zich daarenboven afgemat, onrustig, slapeloos, ternedergeslagen; huiverig, trillend, koud van leden, met kramptrekkingen in de spieren. Deze toestand kan of korter, of langer duren, alvorens de ziekte in hare volle kracht zich vertoont.

Maar zij kan ook op eene andere wijze den mensch aandoen. Onverwachts, na wel gegeten te hebben, of in den nacht, somwijlen na een' rustigen slaap, overvalt zij hem, in den waren zin des woords. Hij gevoelt op eens zich ziek en duizelig. De ooren ruischen, met schietende pijnen door het hoofd, vooral door het achterhoofd. De tong ondergaat geene merkbare verandering, maar de lijder wordt misselijk, hij braakt veel, valt flaauw. Er volgen ruime, herhaalde, onwillekeurige stoelgangen met veel beweging en rommeling, maar somwijlen zonder veel pijn in den buik. De

stof,

stof, die boven of benedenwaarts ontlast wordt, draagt somtijds blijken van hetgeen gegeten of pas verteerd wezen zal, vooral als de aanval niet lang na den maaltijd begonnen is, maar al spoedig zal dezelve van eenen vreemden aard wezen en naar rijstwater gelijken, waarin witte vlokjes drijven. Naarmate de duizelingen voortduren, houden ook het braken en de doorloop aan; somtijds echter breken dezelven plotselijk af. Er ontstaat beklemdheid in de borst, of, zooals men het noemt, voor het hart, met diep wegzinkenden pols en verandering van stem. Op het voorhoofd, aan den hals en boven op de borst breekt koud zweet uit. De lijder wordt zeer dorstig en begeert niets dan koud water, ook om een brandend gevoel in de maagstreek tegen te gaan; de waterlozing houdt op. Eene pijnlijke, krampachtige zamentrekking aan de handen, de voeten, maar vooral in de kuitspieren zal menigmaal allerbezwarendst zijn. De ledematen worden marmerkoud en loodkleurig.

Het zou niet doelmatig zijn, wanneer ik dit beeld van den Cholera-zieke verder voorstelde. Elkeen zal de ziekte wel herkennen, wanneer dezelve zich aan hem vertoonen mogt. Het is waar, dat de gewone boorts, ook onder de onzen wél bekend, die wij des zomers menigmaal waarnemen, vooral na het misbruik van sommige spijzen, in overvloed onder het volk voor geringen prijs verkocht, somwijlen dezelfde soort van schrikverwekkende verschijnselen kan aanbieden, wanneer zij in hoogen graad den mensch overvalt. Maar, al ware het,

dat

dat men zich vergist had, de uitkomst zou die gelukkige vergissing weldra, misschien dadelijk reeds bij de komst van den arts, doen blijken; terwijl alles, wat men tegen de Cholera vóór die komst had aangewend, ook tegen de koorts, eene in dien graad altijd gevaar aanbrengende ziekte, nuttig wezen zal.

Ik heb deze schets alleen voorgesteld, opdat men de Cholera in het algemeen van andere ziekten zal kunnen onderscheiden. De verschillende vormen, onder welke dezelve zich voordoen kan, of die in haren verderen loop zich kunnen ontwikkelen, wél te kennen, moet aan den arts overgelaten worden. Dit echter ben ik verpligt aan te merken, omdat het bij de keuze, ook van de eenvoudigste geneesmiddelen, van een overgroot belang is, dat de lijder of verhit, of koeler, of zelfs koud en ingevallen wezen kan. Het eerste zal somwijlen, ofschoon zelden, in het begin van de ziekte, hetzij die langzaam komt, of snel overvalt, het laatste meest altijd plaats hebben. Dat overigens onderscheidene omstandigheden de behandeling moeten wijzigen, zal uit het volgende blijken.

Het hoofddoel hierbij is, de huid snel in werkzaamheid te brengen. Wanneer derhalve op het land de ziekte een lid van het huisgezin aantast, dan moet men beginnen met den lijder te ontkleeden en naar bed te laten gaan, hetwelk zeer verwarmd moet worden. Men dekke hem warm, maar niet al te zwaar. Men legge hem, met vroeger

ger reeds beschrevene voorzorgen, warme kruiken en steenen, of gevulde zakken aan de voeten, en, is hij buitengemeen koud, ook aan de dijen, op den buik en aan de zijden des ligchaams. Men geve den lijder, elk kwartier uurs of in nog korter tijdsverloop, een' kop warme vlier-thee met gewone kamillebloemen, of men voege bij twee deelen van deze één deel kruizemunt of pepermuntkruid, wanneer men ook, in plaats van gewone, roomsche kamillen nemen kan. Is de lijder rood van aangezigt, dan bepale men zich tot het eerste; is hij bleeker, dan tot het tweede; is hij, hetgeen doorgaans plaats vindt, zeer bleek en ingevallen, dan tot het laatste. Men behoort al die kruiden, goed en geurig, in voorraad te hebben. Wanneer onder deze behandeling de lijder in eene zachte uitwaseming geraakt, en de verschijnselen daarbij bedaren, dan wachte men de komst van den arts af, die ondertusschen gevraagd is. — Onderscheidene omstandigheden kunnen evenwel dit bestuur wijzigen.

Vooreerst: wanneer de ziekte den mensch plotselijk overvalt en dreigt zeer spoedig hevig te zullen worden, dan moet men hem ook terstond doen ontkleeden en liefst geene kleedingstukken aan laten houden, dan een ruim flanellen hemd of borstrok. Men plaatse hem dadelijk in een bed, tusschen twee warme wollen dekens. Is hij van zijn huis verwijderd, dan worde hij op een' leuningstoel gezet en alzoo naar huis gebragt; eene draagmand is nog doelmatiger. Is hij al te ver verwijderd, dan behoort hij in een naburig huis te worden op-

ge-

genomen. De geneesheer wordt dan met veel aandrang ontboden.

Ten tweede: braakt de lijder zoo sterk, dat het warme drinken telkens weder wordt uitgeworpen, dan helpt hetzelve niet tot het doel, dat men zich voorstelt. Dat braken behoeft evenwel daarom niet altijd onmiddelijk te worden tegengegaan. Draagt de uitgeworpene stof kennelijke teekenen van onverteerd voedsel, of van gal, zoo kan men, in dit geval, hetzelve bevorderen door voort te gaan met de warme vlier- of kamille-thee. De zieke zal dikwerf onder het braken of kort na hetzelve in een ruim zweet geraken, waarvan het gevolg zeer weldadig zijn kan. Houdt echter het braken aan, of is de uitgeworpene stof vreemdsoortig, dan moet men zulks tegengaan, door om het kwartier of het half uur een halven eijerlepel magnesia met een' eijerlepel suiker, even zoo veel zoogenaamd *eau des carmes* en een' lepel water, wel omgeroerd, toe te dienen. In plaats van dit specerijachtig water, met een lepel gewoon water vermengd, kan men des noods een lepelvol aangenaam warm aftreksel van anijszaad tot vermenging van de magnesia en de suiker gebruiken. Bestaat er tegelijk sterke afmattende stoelgang, vooral van eene vreemde stof, dan neme men, in plaats van magnesia, even zoo veel poeder van kreeftsoogen en men geeft den lijder rijst-water te drinken. Luistert het braken niet naar deze middelen, dan kan men beproeven één of twee lepels Fachinger of Selters water, met een weinig wijn en citroen onder het op-

opbruisen te doen nemen, tenzij zulks door koliek-pijn wierd belet. Nuttig zal het ook zijn, eenige, b. v. 3 of 4, droppels pepermunt-olie met een weinig suiker in een lepel water te beproeven, mits de lijder niet verhit zij. Bij groote koude, verstijving en neiging tot flaauw worden alléén, is dit middel, maar dan ook bijzonder, gepast.

Ten derde: behalve dit te sterk braken of te veelvuldig afgaan van vreemde stof, kunnen de koliek-pijnen zeer hevig zijn. Zij vorderen dan warme pappen op den onderbuik, die of van enkel havergort bereid moeten zijn, en niet te zwaar wezen mogen, of met kamillebloemen en kruizemunt of pepermuntkruid ruim bedeeld behooren te zijn, of zelfs met brandewijn bevochtigd. De uiterlijke toestand van den lijder bepaalt de keuze. Is hij zeer koud en ingevallen, dan zullen de opwekkende specerijachtige pappen uitnemende werkingen voortbrengen, zelfs bij trommelzuchtige opzwelling van den buik. De kamille-thee moet voortgebruikt worden. Somtijds zal warme zoetemelk met suiker nuttig zijn. Koud drinken, hoe vurig door den lijder begeerd, mag in het algemeen niet worden toegestaan, vóór de komst van den geneesheer, die zulks beoordeelen moet.

Ten vierde: er kan, hoewel zelden, opzetting naar het hoofd plaats hebben, met duizelingen gepaard. Het wit van het oog is dan zelfs rood, het hoofd gloeit, de ooren ruischen. Ontstaat zulks door het braken, dan zal alles verbeteren, als dat braken ophoudt; zoo niet, dan

vordert zulks spoedige hulp. Men plaatse den lijder in een voetbad, ruim bedeeld met azijn, mosterd en zout. Daarin verblijve hij tien minuten. Men vervolge daarna deze afleiding aan de voeten door mosterdpappen met azijn zeer scherp gemaakt, om den geheelen voet bloot heengeslagen en wel bevestigd. Bij ongevoelige huid kan men deze mosterdpappen aan de kuiten plaatsen.

Ten vijfde: pijnlijke krampen in de kuitspieren of elders kunnen den lijder zeer hinderlijk wezen. Men wrijve en knede het krampachtig deel van boven naar beneden, zacht drukkend, met eene warme hand, of een' flanellen lap; helpt dit niet, dan met zoete olie, waarbij men, in moeijelijker gevallen een weinig cajaput-olie voegen kan. Een warme gortpap, om het krampachtig zamengetrokken deel heen geslagen, zal dikwerf spoedige verzachting aanbrengen.

Eindelijk ten zesde: in hevige gevallen, wanneer de uitwendige koude niet wijken wil, en door de warme kruiden-dranken geene ontspannende uitwaseming wordt aangebragt, dan moet het geheele ligchaam van den kranken, of ten minste de koude ledematen, met de handen gekneed of met flanellen doeken, gedoopt in heeten azijn, waarbij men brandewijn of kamfergeest voege, gewreven worden. Dit kneden en wrijven moet onder de wollen dekens, met de zorgvuldigste vermijding van elke verkoeling, geschieden. Volgt daarop de verwarming niet spoedig, dan plaatse men den lijder in een warm bad,

het-

hetwelk ondertusschen is gereed gemaakt en waarbij de volgende regelen moeten worden in acht genomen. De kamer moet goed verwarmd zijn en zonder togt. Het bad moet eenen warmtegraad bezitten van 96 graden Fahrenheit of 28 Reaumur. Het moet staan naast het bed van den lijder. Terwijl hij in het bad is, worde zijn bed zoo opgemaakt, dat hij tusschen twee wollen dekens komt te liggen. Deze moeten met eene beddepan sterk verwarmd zijn. Uit het bad langzaam oprijzende, wordt elk deel, dat bloot komt, met een' heeten flanellen doek zeer snel afgedroogd. Men wikkele het hoofd in een' warmen flanellen lap, als in eene kap, terwijl de warme wollen dekens om het lijf geslagen worden, of men bezige hiertoe eenen mantel. Zonder deze voorzorgen zoude het bad zeer schadelijk kunnen worden, terwijl daarentegen een oordeelkundig bestuur van hetzelve niet alleen eene heilzame uitwaseming zal kunnen te weeg brengen, maar tevens de koliekpijnen doen bedaren en de krampen in de spieren verzachten. Na het bad moet men, des noodig, het kneden en de wrijvingen voortzetten, om, zoo mogelijk, den ziekteprikkel af te leiden en de werkzaamheid der huid op te wekken.

Wanneer de Cholera tot deze provincie en bepaaldelijk tot de gemeenten ten platten lande mogt doordringen, dan is het niet waarschijnlijk dat het aantal zieken aldaar zóó groot wezen zal, dat niet de arts aan allen de noodige zorg zal kunnen besteden. Het is derhalve alleen de eerste behandeling, welke van ongeoefenden in de kunst zal

wor-

worden gevraagd en waarbij de vriend den vriend, de nabuur zijnen medeburger gaarne de behulpzame hand bieden zal. Om deze reden heb ik tot die behandeling geneesmiddelen aanbevolen, waarvan de werkzaamheid in de Cholera bewezen is, maar die nimmer, bij eenig bedachtzaam bestuur, gevaarlijk kunnen worden. Vergiften aan te raden, ware het zwaard te vertrouwen aan de hand des kinds.

10.

Men zal uit het reeds voorgedragene gemakkelijk kunnen nagaan, wat men te denken hebbe van onderscheidene, met meer of minder aandrang aangeprezene voorschriften; aan sommigen waarvan men onfeilbare voorbehoeding en genezing toeschrijft. Wat, bij voorbeeld, van den raad te denken zij, om een stukje kalmuswortel, in wit katoen genaaid en aan een wit flanellen bandje gehecht (hetwelk, met dit bandje, in houtazijn, waarin vooraf blaadjes van den goudsbloem zijn afgetrokken, één nacht wordt gelegd, alzoo doortrokken), om den blooten hals te hangen. Soortgelijke voorschriften wekken een medelijdend glimlagchen op!

Maar er zijne vele anderen, doelmatigen. Men vindt zoodanig een in den raad, melisse, kruizemunt, pepermunt, gewone kamillen, vlierbloemen en anijszaad, wel gekneusd, klein gesneden en ondereen gemengd, als thee te gebruiken, zoodat

men

men om de vijf minuten twee lepels neme. Hierbij raadt men tevens aan, den geheelen buik en de maagstreek aanhoudend te wrijven met een mengsel van 10 looden kamfer-brandewijn en een lood cajaput-olie, op warm flanel gegoten. Bij de zamenstelling van dit geneesmiddel is echter niet in het oog gehouden, dat de toestand van den zieke niet altijd dezelfde is en deze kruiden, met uitzondering van de onwerkzame melisse, meer afzonderlijk behooren te worden aangewend. Hier komt bij, dat het niet missen kan, of er zullen telkens omstandigheden, verschijnselen en toevallen ontstaan, die noodzaken zullen, het geneesplan te veranderen en te wijzigen. — Opmerking verdient insgelijks een middel, hetwelk, zoowel in Duitschland als in Engeland, veel is nagevolgd geworden. Het bestaat uit eene zeer sterk prikkelende geest- en specerijrijke wrijving, gepaard met het drinken van kamillebloemen en kruizemunt. Het is in vele buitenlandsche dagbladen overgenomen en bij ons in den Recensent ook der Recensenten van April dezes jaars medegedeeld. Dit geneesmiddel is deszelfs roem verschuldigd aan het berigt, dat te Weisniz 240 personen, die door de Cholera aangetast waren, allen gered zijn, op twee na, die weigerden zich aan de behandeling te onderwerpen. Hoe onwaarschijnlijk dit op zich zelf ook is, toch zal men het voorschrift somtijds met nut aanwenden kunnen en aanleiding tot deszelfs gebruik vinden in de beschrevene gevallen.

Het inwendig gebruik van kamfer is, inzonder-

heid

heid op de dringende aanbeveling van Hahnemann in eene oproeping aan het volk, door velen hoogelijk geprezen geworden. Men heeft aangeraden kamfer-water door de opgieting van kokend water op een stukje kamfer te bereiden en dit in te geven. Hahnemann gaf inwendig kamfergeest, uitwendig soortgelijke inwrijvingen en liet den zieke in een' kamferdamp verblijven. Hij wilde zelfs 10, 20, 30 en meer noodhulpen door den geneesheer doen bekwaam maken, om de kuur, als het ware, ambachtsmatig uit te oefenen en dagelijks aan hem berigt te geven van het verrigte en deszelfs gevolgen. Om niet te spreken van het onoordeelkundig gekozen gezigtspunt, waaruit men dit middel, als in alle mogelijke gevallen dienstig, beschouwd heeft, zoo kan hetzelve slechts door den arts bestuurd worden, die daarenboven alleen in staat is, de prikkelende eigenschappen van dit middel voor elk bijzonder geval te matigen, door inwikkelende en verzachtende bijvoegselen.

Het zoude mij te ver heen voeren, indien ik al de voorschriften wilde vermelden, omtrent welke ik geraadpleegd ben geworden. Van één echter moet ik uitvoeriger spreken. Reeds vroeg in 1831 werd mijn oordeel gevraagd over een middel, waarin veel *Laudanum liquidum Sydenhami* met pepermuntolie en brandewijn bevat was. Ik vermoedde dadelijk den oostindischen oorsprong van dit voorschrift en vond hetzelve in eenen brief, geplaatst in de courant van Batavia van den 15den Mei 1821. Vier lepels brandewijn werden met 60 droppels

Lau-

Laudanum en 8 droppels pepermunt-olie te zamen vermengd, in vier giften verdeeld en binnen een half uur ingenomen; te weten alle tien minuten één lepel.

Dit geneesmiddel heeft op Batavia de allervoortreffelijkste diensten bewezen. De Heer Baron van der Capellen, Gouverneur-Generaal van Neêrlands Indiën, deed hetzelve aan de eilanders in zulk eene groote hoeveelheid uitdeelen, als waarvan wij in Europa ons geen denkbeeld kunnen maken. Zoo lezen wij in het werk van Blume „over de Aziatische Cholera," dat in de residentie Samarang en in Tagal, in den tijd van tien dagen, 38600 portiën zijn uitgedeeld, en dat het behoud van duizenden hieraan moet worden toegeschreven. Geen wonder, dat dit middel op Batavia onder den naam van het Choleradrankje bekend was, hetwelk bijna elkeen in zijne woning uit voorzorg bewaarde.

Desniettegenstaande hebben wij gegronde reden, om de heilzame werking van dit middel bij de Cholera, zooals dezelve zich in Europa vertoont, te mistrouwen. Wanneer wij zien, dat ervarene artsen, in Rusland zoowel als in Duitschland, van het heulsap zeer nadeelige uitwerkselen hebben waargenomen, dan kunnen wij gereedelijk besluiten, dat dit middel bij ons niet dan aan het bestuur van den arts mag worden toevertrouwd. In de handen van onbevoegden blijft het een gevaarlijk middel.

Men

Men zal niet verlangen, dat ik in het bijzonder de opgave herhale van hetgeen ieder in voorraad behoort te hebben; uit het aangevoerde toch is dit gemakkelijk op te maken. Ook meen ik mij tot deze raadgevingen te moeten bepalen. Niemand zal verwachten, dat ik dezelven zal uitstrekken tot die gevallen, over welke men zijn' arts dient te raadplegen, noch tot die, welke eene meer algemeene strekking hebben en tot de maatregelen behooren, door de Regering in elke stad en gemeente te nemen. Tot de eersten breng ik de vraag: of men ook van ontlasting-bevorderende geneesmiddelen gebruik mag maken, bij het naderen en aanwezig zijn der Cholera. Hierover late men in elk bijzonder geval zijn' arts beslissen. Ook geldt dit van de chloor-berookingen, omdat deze, anders zoo voortreffelijk, min doelmatig aangewend, te veel prikkelen. Waar dit zal kunnen zijn, is het beter, dat dezelven door den arts voorgeschreven en door den apotheker bewerkstelligd worden; overigens is derzelver wijze van aanwending algemeen bekend. Ik zal hier alleen bijvoegen, dat het plaatsen van schotels met chloorkalk, in 15 deelen water opgelost, in de ziekenkamer zeer nuttig is, en dat men, in sommige gedeelten vooral van Noord-Duitschland, zoo men meent met veel goed gevolg, gedurende het aanwezig zijn der Cholera in eene stad, gebruik gemaakt heeft van

eene teerberooking, in het voorhuis verrigt. Men laat daartoe teer, in een ijzeren potje gedaan en op eenig vuur gezet, zacht verdampen.

Wat nu de algemeene maatregelen aangaat, men vindt dezelven ontwikkeld in het hoogst belangrijk „ Rapport der Commissie tot het onderzoeken van den aard en de meest geschikte wijze van behandeling van den Aziatischen Braakloop." Dat een ieder, die op den eerwaardigen naam van Menschenvriend aanspraak maakt, de maatregelen, die de Regering in elke plaats neemt, ondersteunen zal, heb ik reeds vroeger vooronderSteld. Wat heeft men dan niet te verwachten van die vereenigde pogingen in ons Vaderland, hetzij dezelven de algemeene voorzorgen van politie betreffen; hetzij ze dienen om den behoeftige te overtuigen van het groot en weldadig nut der daartoe ingerigte gasthuizen; hetzij eindelijk, om de armoede, die vruchtbare bron der verspreiding van volksziekten, ter hulpe te komen! Elke ontwikkeling hiervan is overbodig. „ Neêrlands weldadigheid" was lang eene spreekwijs in Europa, Oud-Nederlands burgerdeugd zal het worden.